

8. Николин Алексей. Церковь и государство (история правовых отношений) / Алексей Николин // Издание Сретенского монастыря. — 1997. — 201 с.
9. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. // Полное собрание законов Российской империи. — СПб.: Изд. Академии наук, 1846. — Т. XX. — Отделение I. — С. 628-644.
10. Уголовное уложение 1903 г. // Российское законодательство X-XX вв. — Т. 9. — М.: Проспект, 1994. — С. 265-268.
11. Суворов Н.С. О церковных наказаниях. Опыт исследования по церковному праву / Н.С. Суворов. — СПб.: Типогр. И. Шнора, 1876. — С. 27.
12. Красножен М.Е. Краткий очерк церковного права / М.Е. Красножен. — СПб.: Изд. Академии наук, 1900. — С. 114-115.
13. Куров М.Н. Революция 1905-1907 гг. и кризис политики царизма в религиозном вопросе / М.Н. Куров // Вопросы научного атеизма. — Вып. 19. — М.: АН СРСР, 1976. — С. 179-185.
14. Российское законодательство X-XX вв.: В 3 томах. — М.: Высш. школа, 1985. — Т. 3. — 433 с.

В.В. Нагорный

Эволюция института уголовной ответственности представителей православного сектантства в российском уголовном законодательстве XVII — начала XX столетий

В статье анализируется процесс эволюции института криминальной ответственности представителей православного сектантства в российском криминальном законодательстве середины XVII — начала XX веков.

Ключевые слова: православное сектантство, уголовная ответственность, уголовное законодательство, эволюция.

V.V. Nagorny

The Evolution of the Institute of the Criminal Responsibility of the Representatives of the Orthodox Sectarianism in Russian Criminal Law in the 17 – Early 20 Century

The article deals with the evolution of the institute of the criminal responsibility of the representatives of the orthodox sectarianism in Russian criminal law in the middle of the 17th century and the beginning of the 20th century.

Keywords: orthodox sectarianism, criminal responsibility, criminal law, evolution.

Надійшла до редакції 17 вересня 2009 року

О.О. Белько

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА ЩОДО ПІДТРИМКИ ГОНЧАРНОГО ПРОМИСЛУ

Досліджується діяльність Полтавського губернського земства щодо підтримки гончарного промислу. Розглянуто концептуальні напрями його діяльності (1870-1914 роки).

Ключові слова: гончарний промисел, гончарська майстерність, кустарне виробництво, Полтавське губернське земство.

Кризові явища у сфері народної культури спонукають до думки, що багато треба зробити на науковому й організаційному рівнях, аби можна було говорити про художні промисли, як важливий чинник соціального, духовного

розвитку країни. Чим швидше побороти інертність поступу, тим швидше відбулося б реальне повернення українського села — носія національних цінностей — до позитивних перемін, адже саме село було і є етнозахисним механізмом. Крім того, ця верства населення залишалась наймасовішою в українській спільноті за часів земства й за обставин тривалого бездержавного життя була найпослідовнішою, а часом — і єдиним хранителем національної ідентичності. Зрештою, подібна ситуація характерна і для нинішнього часу. Тож виникає потреба в актуалізації земського досвіду, набутого у співзвучних сьогоденню умовах.

Епізодично в наукових працях діяльність земства розглядали доктор історичних наук Олесь Пошивайло, доктор мистецтвознавства Юрій Лащук, кандидат мистецтвознавства Олена Клименко, котрі зробили певний внесок у вивчення зазначеної проблематики. Проте тема дослідження комплексно ще не вивчалась і залишається не лише як науково актуальною, а й суспільно значимою. Об'єктом дослідження автора є ініційовані земством першочергові заходи щодо підтримки і розвитку гончарного промислу, завданням — окреслення кола питань, поставлених губернським земством, їх розв'язання.

Поштовх у кустарній справі став відчутним лише наприкінці 1870-их років, коли імперські чиновники, в тому числі й на рівні губернії, намагалися виправити ситуацію — зростання зубожіння сільського населення, де проживало 80 відсотків від загального числа — адміністративними методами. Регіональне питання розглядалось у межах загальнодержавної програми.

Відповідно до архівних документів 6 жовтня 1877 року до Полтавської губернської земської управи звернулася Комісія з вивчення кустарних промислів у губерніях Росії, яка діяла при Раді торгівлі та мануфактури, з проханням подати відомості про зібрані матеріали з кустарної промисловості [1, с. 93-86; 2, с. 130-146]. Комісія пропонувала свою програму і план досліджень, що включали в основному економічні питання. Результати її роботи були викладені у вагомій науковій праці — 16 томах. Проте практично вплинути на стан промислу Комісії не вдалося. Після її розформування (березень 1888 року) опікування кустарною галуззю було покладено на Міністерство державного майна та Департамент землеробства і сільської промисловості [3, с. 456-457].

У питаннях розвитку селянських промислів на території Полтавського регіону в земській діяльності виокремлювалось три напрями:

- вивчення явищ економічного життя;
- розроблення заходів відповідно до соціально-економічних потреб губернії;
- утілення в життя визначених пріоритетів [4, с. 6].

Економічна програма діяльності Полтавського губернського земства в частині кустарного виробництва складалася з двох частин. До першочергових заходів належали: поширення технічних знань (участь у заснуванні професійних шкіл, зразкових майстерень) та керівництво навчальним процесом закладів, організація доступного для кустарів і ремісників кредиту [5, с. 11].

Щодо надання безпосередньої допомоги кустарному виробництву передбачалося забезпечення організації посередництва в оформленні замовлень на придбання виробів; доставки кустарям кращих зразків продукції кустарного виробництва; заготівлі моделей та шаблонів, необхідних для правильної побудови виробів; постачання кустарів виробничим матеріалом; участі у виставках, у тому числі за межами губернії; організації посередництва у збуті продукції й відкритті торговельних складів [6, с. 19].

Гончарне виробництво в багаточисленних зразках домашнього вжитку привертало увагу завершеністю форм і красою своєрідного орнаменту. Земство наголошувало, що відбитки місцевої старовини могли б слугувати зразками для виготовлення з глини виробів у місцевому традиційному стилі. Доки не функціонували навчальні заклади, земство вважало організацію виставок єдиним шляхом привнесення технічних знань у масу сільського населення. "На виставках проводились досліди з виробництва виробів, пояснення різних способів висушування дерева та рецептів для обробки шкіри, застосування поливи на гончарних виробках, а також заготівлі полив різних кольорів" [7, с. 4-5].

Тамтешнє населення широко використовувало посуд, сільські гончарі виробляли переважно простий (миски, ринки, тикви, глечики, кухлі, ставчики, носатки, чарки, барильця), декоративні вироби (баранці й леви для міцних напоїв і куманці), люльки, речі культового призначення (свічники, куришки), малу пластику (барині, жінки з півнем чи куркою, звірі й птахи, дитячі свистунці). Названий асортимент і пластика були характерними в період після кріпацької доби — другої половини ХІХ століття і перші два десятиліття ХХ століття [8, с. 412]. Такі предмети експонувались на виставках.

У структурній побудові сільськогосподарських виставок кустарний відділ завжди займав чільне місце. Продукція полтавських майстрів, які зі смаком використовували український орнамент, не могла не привертати увагу знавців народної творчості, споживачів оригінальної продукції. Земство з успіхом презентувало гончарне мистецтво у Петербурзі, Москві, Києві, Парижі, Лондоні, Софії, Турині, Берліні та інших містах держави і Європи.

Земська ініціатива щодо участі гончарів у виставках знаходила позитивний відгук майстрів. Після років виживання значно активізувалася робота місцевих гончарських центрів — Опішне, Хомутець, Постава-Муки тощо. Та серед них найвизначнішим було Опішне — "Метрополія гончарного виробництва для всієї губернії"... "Гончарі Зіньківського повіту, — як зазначив етнограф І.Зарецький, — вирізняються поміж інших гончарів не лише різноманітністю й кількістю виробів, а і якістю їх як у художньому, так і в практичному відношенні — вироби майстрів Зіньківського повіту мають найвищу оцінку серед доробків гончарів усієї губернії" [9, с. 116]. Щодо вироблення поставмуцькими майстрами мисок, то їх рівень у цій спеціалізації також можна вважати професійним. Вони відповідали природі саме такого матеріалу, а елементи естетики, заковані в красі розписних мотивів, завжди приковували увагу покупців [10, с. 22].

Проте земські діячі вважали, що традиційні методи гончарювання є відсталими, недосконалими. Тому їх заходи були спрямовані на запровадження у кустарному промислі технологій, властивих промисловому виробництву, а гончарів заохочували до виготовлення фабрично-заводської продукції [11, с. 89]. У практику земства входило заснування навчальних майстерень як найпростішої форми поширення ремісничих знань серед населення губернії і найбільш дешевого способу підтримки розвитку обробки місцевої сировини [12, с. 21]. Як форми земського сприяння гончарному промислу були відкриті у 1894 році Опішненська зразкова гончарна майстерня, у 1896 році — Миргородська художньо-промислова школа імені Миколи Гоголя, у 1898 році — Постава-Муцька навчально-показова гончарна майстерня, у 1899 році — Глинська навчальна майстерня. Ці події можна вважати поживленням інтересу земства до гончарного промислу [7, с. 5]. Шкільне навчання у досліджуваний період уже мало значне поширення у державах Західної Європи і було визнане педагогічним загалом.

У заснуванні Миргородської художньо-промислової школи вбачалося закладання міцного фундаменту знань для подальшого використання в розвитку гончарного виробництва. Основними функціями Опішненської майстерні повинні були стати навчальна й виробнича. Задля реалізації цієї мети, як передбачалось, майстерня зблизиться з народним життям, пробуджуватиме інтереси населення і в такий спосіб сприятиме підвищенню рівня гончарного промислу. При виконанні своїх функцій земські заклади змінювали б місце розташування [13, с. 733-735]. Подібного спрямування були й Постав-Муцька та Глинська гончарні майстерні. Але спроби губернської управи не мали бажаних результатів через відсутність на той час досвідчених керівників закладів, якими повинні були стати інструктори. Саме їм належало вжити заходів щодо усунення технічних і технологічних недоліків, котрі знецінювали вироби, це зокрема водопроникність та недосконалість полив на виробах, що давали сітку тріщин та звужували коло гончарного виробництва, за цієї умови використання гончарних виробів могло б розширитись, як в інтересах виробника, так і споживача [14, с. 176-177]. Це питання було розв'язане лише у 1908 році шляхом реорганізації Глинської майстерні Роменського повітового земства в гончарну інструкторську школу [15, с. 127].

Під впливом земських навчальних закладів з'явилися деякі нововведення в технології обробки глини, приготуванні поливи, урізноманітнювалися вироби, проте, надаючи підтримку майстрам, у народне мистецтво активно впроваджувалися мотиви модерну. Найбільше вони торкнулись головного гончарного осередку — Опішного. Невеликі сільські промисли Зіньківського, Миргородського, Лохвицького, Роменського повітів, незважаючи на важке економічне становище, довше уникали земського впливу, зберігаючи локальні традиції. Проте не лише кінець XIX століття, а й початок XX виявилися несприятливими для розвитку гончарного промислу. Ставало все більшою проблемою звуження соціальної сфери використання глиняного посуду, кустарі не могли конкурувати з фабричною промисловістю і були змушені підкорятись не характерним для народної творчості запитам, які диктував ринок [16, с. 20-22].

Ентузіасти кустарної справи, працюючи у своєму господарстві, не мали можливості самотужки розв'язувати проблеми, котрі щоденно поставали перед ними. Стимулом у їх діяльності мало бути утворення об'єднуючої організації, здатної розв'язувати низку складних питань виробничого характеру. В цьому було зацікавлене й губернське земство, бо основи — технічні, фінансові, на яких базувалася діяльність кустарів, ремісників, не відповідали принципам тогочасної економіки. Головною передумовою розвитку гончарного промислу була наявність натуральних запасів сировини, але, крім цього, були й інші чинники, від яких залежав розвиток гончарства — це, зокрема, слабка економічна забезпеченість населення та ринки збуту. Останній відіграв надзвичайно важливу роль. Адже кожен кустар, концентруючи увагу і базуючи свій добробут на виробництві, мусив бути забезпеченим ринком збуту.

Беручи до уваги місцеві проблеми, земство дійшло думки, що їх розв'язання повинне бути покладене на Кустарний склад.

Для успішного функціонування складу-музею постало питання добору кадрів. Губернська управа вважала за необхідне доручити керівництво цією справою не лише спеціалісту-практику, комерційній людині, а насамперед фахівцеві з технічною освітою, який би був порадником кустарям щодо вибору форм і технології виробництва, оформлення замовлень художникам на

виготовлення конкретних зразків продукції тощо. Такі посадові обов'язки були б під силу лише спеціалісту-технологу, але віднайти такого фахівця на той час було проблематичним [17, с. 26].

З цього приводу голова губернської управи Ф.А. Лизогуб виступив із доповіддю "Про діяльність губернського земства з підтримки кустарних промислів" (1902 рік) [18, с. 32]. Передбачалося, що загальне керівництво торгово-промисловим складом-музеєм буде покладене на Комітет, склад якого затверджуватиметься зборами губернського земства. Цей орган мав діяти під керівництвом голови губернської управи, розглядати та затверджувати плани роботи складу. Спільна діяльність Комітету й адміністрації складу повинна була впливати на поліпшення стану кустарної промисловості в губернії [17, с. 27; 18, с. 32]. Якби такі пропозиції стали основою діяльності Кустарного складу (засновано у 1904 році), то, можливо б, стан промислу не зазнавав занепаду. Найбільшою помилкою цієї організації було ігнорування широкого загалу гончарів, художні особливості виробів котрих відзначались органічним зв'язком з народними традиціями. Кадровий потенціал складу, а це — інструктори, художники, задовольняючи смаки міського населення, методично і практично намагалися вплинути на формування у виробників, на їх думку, "мистецького мислення", сприяли появі в творчості майстрів елементів авторської інтерпретації, але не гарантуючи дотримання традицій. До співпраці запрошувались лише найталановитіші майстри.

Однак серед різних формальних варіацій у підходах до розвитку кустарних промислів доречно навести приклади їх фінансового забезпечення, де вдається розгледіти деякі вдалі варіанти земських рішень. За джерельними матеріалами, у 1901 році на цю справу губернським земством витрачено 16000 крб., повітовими земствами — 36900 крб., у 1909 році витрати першого становили — 38600 крб., на рівні повітових земств — 105800 крб. [19, с. 1278-1281]. Хоч фінансування складових промислу на губернському, повітовому рівнях певним чином забезпечувалось, проте воно не могло вплинути на поліпшення життєдіяльності населення без докорінної перебудови існуючого ладу.

Умови життя гончарських сімей засвідчує подвірний перепис 1910 року. Статистичні дані розкривають непривабливу картину обезземелення гончарів, якщо порівнювати з господарствами ткачів, то серед них без землі лише з городами було 6,3 відсотка, серед гончарів — 46,7; мали 3-6 десятин — ткачі 36,8 відсотка, гончарі — 14,3; 6 і більше десятин — ткачі 22,2, гончарі лише 3,0 відсотка [20, с. 261].

Аби дати поштовх розвитку інтенсивності та продуктивності творчої праці, що стало справою надзвичайної ваги, в 1897 році губернська управа, відповідно до джерел, з особливою увагою поставилася до проектування кредитної документації для надання позик дрібним виробникам [21, с. 43].

Позики були переважно кустарно-ремісничого спрямування, ними користувалися здебільшого гончарі. Видавалися на строк від 3-ох місяців до 3-ох років, але найбільш поширеними були від 6-ти місяців до одного року. Діяла вексельна система з декількома підписами [22, с. 19].

У 1899 році найбільший попит на кредит був у кустарів та ремісників Зіньківського повіту — видано на суму 15.289 крб. [2, с. 130-146]. Як зазначав дослідник гончарного промислу Роменського повіту С. Лисенко, у м. Глинську користувалися кредитом 44 гончарі на суму 1712 крб. [23, с. 347].

У 1905 році знову ж таки випереджав за кількістю осіб, що найбільше користувались позиками, Зіньківський повіт — 72 виробники, друге місце

належало Роменському — 50 осіб, третє посідав Лубенський повіт [24, с. 12]. На 1 січня 1913 року в губернії діяло 203 кредитних товариства, 71 — позико-ощадна каса, 5 земських кас, 267 — станovo-громадських закладів дрібного кредиту.

Метою організації земської торгівлі кустарними виробами повинна була стати відмова посередникам у співпраці, які брали собі значну частину прибутку. Зокрема, Лохвицька земська управа вживала заходів щодо організації кредитування населення з державного банку. В доповіді управи зазначалося, що заборгованість сільського населення (кустарів, ремісників) лихварям становила до 400000 крб. І нерідко вироби місцевих майстрів з'являлися на ринку в перекупників, які користувалися не лише фінансовими вигодами, а й отримували на виставках медалі за чужі доробки. Тому Лохвицька управа і пропонувала повітовому земству вийти з клопотанням про виділення необхідної суми для кредитування кустарно-ремісничого населення повіту [25, с. 395-399].

Кустарі, забезпечені кредитами, працювали в іншій фінансовій і творчій площині. Як приклад, опішненські гончарі, яких асигнував Кустарний склад губернського земства, мали річний прибуток: Іван Бережний — від 800 до 1000 крб., Федір Кариков — близько 800 крб., Іван Гладиревський — від 6 до 7 тисяч крб. [26, с. 20-24] (прибутоква можливість гончарів, котрі не користувалися кредитом в середньому коливалась від 100 до 180 крб.). Ці дані є ілюстрацією всебічного зростання результатів діяльності кустарів при фінансовому їх забезпеченні, що простежується не лише в участі, а й отриманні високих відзнак на всеросійських, міжнародних виставках [27, с. 9] та практичного втілення земських заходів щодо підтримки гончарного промислу через організацію кредитної системи. Та, власне, питання не лише в зростанні обігу коштів. Найголовнішим у цьому було те, що кустарі мали роботу, яка давала реальний заробіток і виводила їх із зони соціального приниження, родина гончаря розв'язувала проблему зайнятості.

Аналізуючи розвиток земських ініціатив щодо формування кредитної системи, доходимо висновку, що наявна фінансова підтримка з боку губернського земства відразу стала відчутною. Ситуація на ринку змінювалася. Пропозиція на товари почала зростати всупереч можливостям виробників. Без фінансової підтримки неможливий був розвиток як гончарної справи, так й інших кустарних промислів, а особливо черепичної, цегельної підприємницької діяльності, котра особливого розвитку набувала в Кобеляцькому, Зіньківському, Хорольському, Миргородському, Лохвицькому, Гадяцькому повітах [28, с. 76].

Проте, як простежуємо, земські ініціативи з'являлися лише після висвітлення соціальних проблем громадськими діячами; власне, тільки тоді владні структури намагалися поліпшити ситуацію. Такі проблеми обговорювались на Всеросійських з'їздах із кустарних промислів у 1902, 1910, 1911, 1913 роках, хоч вони й не зупинили процесу занепаду промислу і в цілому не вплинули на поліпшення життєвого рівня кустарів, та все ж "відіграли важливу роль у з'ясуванні дійсного становища кустарів і нагальних потреб кустарництва" [29, с. 12]. Зокрема, відчутною була стурбованість учасників обласного з'їзду діячів кустарних промислів (1901 рік, місто Полтава; до речі, губернське земство було ініціатором його скликання), на якому наголошувалось, "що у деяких місцях гончарного виробництва глинища перейшли у приватну власність, залягають глибоко під землею або видобуваються загарбницьки. Тож одним із завдань губернського земства у питаннях сприяння розвитку промислу в таких місцях повинна стати оренда

чи купівля для гончарів громадських глинищ, влаштування раціональної її експлуатації, що впливало б на здешевлення видобування глини" [30, с. 15]. Відповідно до джерел, поставлені питання учасниками з'їзду знайшли відгук і реагування з боку губернського і повітових земств [31, с. 3].

Програмою діяльності губернського земства у 1901-1914 роках передбачалося створення належної матеріально-технічної бази, забезпечення виробництва, кадрового потенціалу земських черепичних заводів: Мало-Будищанського, Смілянського, Полтавського, Староверовського; використання з цією метою місцевих глин.

Перші три були у безпосередньому підпорядкуванні губернської управи, Староверовським опікувалася Костянтиноградська земська управа [32, с. 109]. Виробництво черепиці на них розпочато у 1896 році [33, с. 35]. Заводи мали різні територіальні особливості, виробничі ресурси, але функціонально їх об'єднувало одне завдання, поставлене губернською управою, — забезпечити жителів, особливо сільської місцевості, будівельним керамічним матеріалом; у такий спосіб зберегти будівлі від пожеж. З цією метою у 1901 році на Мало-Будищанському заводі було виготовлено 437192 одиниць черепиці, на Смілянському — 120823, на Староверовському — 98537 штук [32, с. 110].

Заходи для широкого ознайомлення населення з інформацією про якісний покривельний матеріал та зниження вартості черепиці для покупців, безплатний відпуск її для земських закладів [34, с. 191-193; 35, с. 103], а також перевезення її за рахунок земств на всі залізничні станції губернії сприяли тому, що протягом літа 1909 року кількість проданої черепиці досягла 1.518.102 одиниць. З'явилися бажані відкрити торговельні склади для продажу вогнетривкого матеріалу за відсотки винагороди. Приїздили покупці з інших губерній, зокрема з Херсонської, з міст поблизу Одеси, надходили запити з Харківської, Воронезької, Київської губерній та міста Омська. За свідченням управи, частина черепиці, виготовленої на Мало-Будищанському заводі, була використана для забудов у сусідніх губерніях [36, с. 197] і протягом року продавалася по 25 крб. 15 коп. за тисячу [34, с. 191-193].

Для виготовлення якісної будівельної керамічної продукції постало питання будівництва в місті Полтаві лабораторії, яка почала функціонувати у 1913 році. Із черепичних майстерень (як земських, так і приватних) до лабораторії надсилалися зразки піску, й тільки на основі проведених дослідів визначався склад розчину для виготовлення гончарної черепиці [37, с. 195].

Розвиток вогнетривкого виробництва був однією із складових земських заходів, і виконання цього завдання було можливим лише при забезпеченні діяльності навчально-показових майстерень, які готували б фахівців, ознайомлювали кустарів із удосконаленими прийомами роботи [38, с. 69]. У 1915 році таких земських закладів функціонувало 34.

Земство велику надію на підтримку поклало на засоби масової інформації. Вони широко висвітлювали стан кустарних промислів, автори публікацій не лише констатували досягнення земства, а й давали власну оцінку доробкам майстрів кустарного виробництва, рівню підготовки фахівців, аналізували діяльність навчальних майстерень, звертали увагу на суперечливі та застарілі підходи земських установ до організації роботи господарств, недосконалість правил видачі кредитів, невизначеність причин збуту виробів; оприлюднювали свою позицію щодо перспективних напрямів подальшої діяльності, що було характерною ознакою для засобів масової інформації земського періоду. Здебільшого подібна інформація розміщувалась у місцевому виданні "Полтавская земская газета", часописі "Хуторянин" [39, с. 29-30]. До речі, порушене питання на земських зборах щодо друку

матеріалів російською мовою губернським зібранням було відхилене [40, с. 33].

Незважаючи на загострення політичної ситуації у державі (1914 р.), що негативно вплинула на економічну стабільність, Полтавське земство не тільки не призупинило дії щодо виконання накреслених планів і програм, а й доклало зусиль, аби гончарне виробництво стало підмогою у розв'язанні нагальних проблем. Удалося з'ясувати, що "успіхи Полтавського губернського земства зобов'язані тому "земському духові", яким охоплені були всі заходи, незалежно від політичних настроїв" [41, с. 1587-1588], цьому сприяла позиція голови губернської управи Ф.Лизогуба.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок: 1) процес становлення художніх промислів, у тому числі гончарного, зумовлений економічним розвитком держави, був закономірним явищем доби капіталізму; 2) Полтавське губернське земство через систему адміністративних і організаційних заходів активно впроваджувало прогресивні починання у сфері соціально-економічних, культурних перетворень: розширення торговельних зв'язків, у тому числі на міжнародному рівні, через організацію виставкової діяльності, створення умов для самореалізації у творчому середовищі — через заснування Кустарного складу; введення нової системи фінансової підтримки кустарів; позитивні зміни в галузі освіти — відкриття навчальних закладів художнього спрямування як центрів удосконалення гончарської майстерності; розвиток черепичної справи для захисту населення від пожеж; 3) на фоні активної капіталізації економіки земство не змогло досягти мети, хоч усі його ініціативи мали суттєве значення для гончарного промислу, як сфери духовного життя народу.

Примітки

1. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1877 год. — Полтава: Типография Н.Пигуренко, 1878. — 297 с.
2. Свод журналов Полтавского губернского земского собрания, XIV очередного созыва 1878 года. С приложениями к ним и докладами губернской управы. — Полтава: Типография Н.Пигуренко, 1878. — 283 с.
3. Хроника // Хуторянин. Полтава, Пушкинская ул. д. сел.-хоз. общества. — 1913. — 18 апр. (№15-16). — С. 456-457.
4. Полтавскому губернскому земскому собранию XXXV очередного созыва Полтавской губернской управы доклады. 1899 года. — Полтава: Типолиотография Л.Фришберга, 1899. — 344 с.
5. Полтавскому губернскому земскому собранию XXXII очередного созыва Полтавской губернской управы доклад № 44. Об организации экономической деятельности Полтавского губернского земства. — Полтава: Типолиотография М.Л. Старожицкого, 1896. — 19 с.
6. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1906 год. — Вып. 1. — Полтава: Электрик. типолиотгр. торг. дома Л.Фришберг и С.Зохорович, 1907. — 110 с.
7. Пошивайло О. М. З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині XIX — на початку XX століть: Методичні рекомендації / О.М.Пошивайло. — Опішні: Музей гончарства в Опішні, 1989. — 62 с.
8. Ханко В. Осередки гончарства на Полтавщині / В. Ханко // Українське гончарство: науковий збірник за минулі літа: Кн. 1. — К.: Молодь, 1993. — 520 с.
9. Зарецкий И.А. Гончарный промысел в Полтавской губернии / И.А. Зарецкий. — Полтава: Типолиотография Л.Фришберга, 1894. — 126 с.
10. Кустарная промышленность, ее нужды и меры для их удовлетворения. — СПб.: Тип. В.Ф. Киршбаума, 1909. — 72 с.
11. Овчаренко Л. М. Проблеми гончарної освіти на території Лівобережної України наприкінці XIX – на початку XX століття на прикладі діяльності

- Поставмущкої земської гончарної навчальної майстерні / Л.М. Овчаренко // Історична пам'ять. — 2008. — №1. — С. 88-97.
12. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1898 год. — Полтава: Типолитограф. Л.Фришберга, 1899. — 93 с.
 13. Систематический свод Постановлений и распоряжений полтавского губернского земства за вторья четыре трехлетия (с 1883 по 1894 г. вкл.). — Вып. 2. — Полтава: Типолитография Л.Фришберга, 1901. — 1238 с.
 14. Полтавскому губернскому земскому собранию XLIII очередного созыва Губернской земской управы доклады 1907 г. — Полтава: Типолитография Л.Фришберга, 1907. — 249 с.
 15. Овчаренко Л. М. Гончарні школи містечка Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії (кінець XIX – початок XX століття / Л. М. Овчаренко // Український керамологічний журнал. — 2004. — № 1 (11). — С. 119-132.
 16. Хохлова Е. Н. Современная керамика и народное гончарство / Е.Н.Хохлова. — М.: Легкая индустрия, 1969. — 152 с.
 17. Экономическому совету Полтавского губернского земства. Члена управы, заведующего экономическим отделением доклады 1900 года. — Полтава: Типолитография Л.Фришберга, 1900. — 52 с.
 18. Журналы Полтавского губернского земского собрания XXXIX очередного созыва. — Полтава: Типография Л.Фришберга, 1903. — 184 с.
 19. Южно-русская областная выставка // Хуторянин. Полтава, Пушкинская ул. д. сел.-хоз. общества. — 1910. — 12 авг. (№32). — С. 1278-1281.
 20. Збірник Полтавщина / Упоряд. М.Філянський, Я.Риженко. — Полтава: Б. в., 1927. — 419 с.
 21. Полтавскому губернскому земскому собранию XXXIII очередного созыва Полтавской губернской управы доклады №1-10 1897 г. — Полтава: Типолитография Л.Фришберга, 1897. — 370 с.
 22. Отчет деятельности Полтавской губернской земской управы за 1903 год. — Полтава: Электрик. типолиотография торг. дома "Фришберг", 1904. — 108 с.
 23. Лисенко С.И. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии: Роменский уезд / С.И. Лисенко. — Одесса: Славянская тип. Н.Хрисогелос, 1900. — Вып. 2. — 540 с.
 24. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1905 год. — Выпуск первый. — Полтава: Электрич. типолиотогр. торг. дома И.Фришберг и С.Зохорович, 1906. — 196 с.
 25. Доклады Лохвицкой уездной земской управы очередному земскому собранию 1895 года. — Лохвица: Типография бр. Э. и Н.Дельберг, 1896. — 412 с.
 26. Полтавское общество сельского хозяйства. Кустарный отдел на полтавской с.-х. выставке 1909 года. — Полтава: Электрик. тип. Г.И. Маркевича, 1912. — 33 с.
 27. Полтавское губернское земство. Отчет по кустарному складу за 1914 год. — Полтава: Электрик тип. бр. Попиловых, 1916. — 49 с.
 28. Белько О.О. Банківський кредит Полтавського губернского земства для підтримки кустарних промислів (на прикладі гончарства) / О.О. Белько // Історична пам'ять. — 2008. — №1. — С. 70-77.
 29. Малеева Т.І. Діяльність земських установ Полтавської губернії з розгортання традиційних українських промислів у період з 1864 по 1914 роки / Т.І. Малеева / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. — К.: Видавничий відділ Кременчуцького державного політехнічного університету, 2002. — 21 с.
 30. Постановления областного съезда деятелей кустарной промышленности в г. Полтаве 27 сентября — 6 октября 1901 года. — Полтава: Типолитография М.Л. Старожитского, 1901. — 19 с.
 31. Полтавское общество сельского хозяйства. Постановления областного съезда деятелей по кустарной промышленности в г. Полтаве 27 сентября — 6 октября 1901 года. — Полтава: Типолитография М.Л. Старожицкаго, 1901. — 19 с.
 32. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1901 год. — Вып. 1. — Полтава: Типолитография торгового дома "Л.Фришберг", 1902. — 164 с.

33. Полтавскому губернскому земскому собранию XXXIII очередного созыва Полтавской уездной земской управы доклад №48 1897 года. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга, 1897. — 35 с.
34. Полтавскому губернскому земскому собранию 45 очередного созыва губернской земской управы доклады 1909 г. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга, 1909. — 279 с.
35. Полтавское губернское земское собрание 46 очередного созыва с 1 по 10 декабря 1910 года. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга, 1911. — 696 с.
36. Полтавскому губернскому земскому собранию 45-го очередного созыва. Губернской земской управы доклады 1909 года. — Вып. 2. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга, 1909. — 218 с.
37. Полтавскому губернскому земскому собранию 49-го очередного созыва Ревизионной комиссии доклад 1913 года. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга, 1913. — 225 с.
38. Полтавскому губернскому земскому собранию 50-го очередного созыва Губернской земской управы доклады 1914 года. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга, 1915. — 345 с.
39. Журналы Полтавского губернского земского собрания XXXV очередного созыва, 1899 года. — Полтава: Типография Л.Фришберга, 1899. — 219 с.
40. Журналы Полтавского губернского земского собрания 43 очередного созыва 1907 года. — Полтава: Типолиитография Л.Фришберга и С.Зорохович, 1908. — 149 с.
41. Южно-русская областная выставка // Хуторянин. Полтава, Пушкинская ул. д. сел.-хоз. общества. — 1910. — 30 сент. (№39). — С. 1587-1588.

О.А. Белько

Направления деятельности Полтавского губернского земства по поддержке гончарного промысла

Исследуется деятельность Полтавского губернского земства по поддержке гончарного промысла. Рассмотрены концептуальные направления его деятельности (1877-1918 годы).

Ключевые слова: гончарный промысел, гончарское мастерство, кустарное производство, Полтавское губернское земство.

О.О. Belko

The Areas of the Activity of Poltava Province Zemstvo in Support of Pottery

The activity of Poltava Province Zemstvo as to the support of pottery is studied. The main areas of its activity in 1877 through 1918 are considered.

Keywords: pottery trade, pottery skill, handicraft industry, Poltava Province Zemstvo.

Надійшла до редакції 4 вересня 2009 року

